

DETERMINANTY VPLÝVAJÚCE NA MOTIVÁCIU ŠTUDENTOV

THE DETERMINANTS AFFECTING STUDENT MOTIVATION

MARIÁN HOSŤOVECKÝ¹

Abstrakt

Motivácia je jedným z kľúčových faktorov, ktorý sa významnou mierou podieľa na kvalite vyučovacieho procesu. Množstvo prieskumov a výskumov, poukazujú na skutočnosť, že pri správnej motivácii študentov dochádza k signifikantne významným rozdielom nielen v oblasti aktivity, ale i dosiahnutých výsledkov vo vedomostiach. Samozrejme na motiváciu študentov vplýva viacero determinantov: od učiteľa (jeho vzhľadu, odbornosti), vnútornej, či vonkajšej motivácie študentov počnúc až po materiálne vybavenie učební a ich vzhľad končiac. Cieľom nášho príspevku je integrovať výsledky dvoch realizovaných prieskumov: zistenie determinantov motivácie a demotivácie študentov stredných škôl a zistenie syndrómu vyhorenia učiteľov na vzorke náhodne vybraných stredných škôl.

Kľúčové slová

Motivácia, učiteľ, študent, determinanty motivácie, postoje a názory

Abstract

Motivation is one of the most important factor that significantly contributes to the quality of education. Many surveys and researches describe motivation of the students and there are significant differences not only in the field, but also in achievements in knowledge. Naturally, motivation of students is affected by several determinants: teacher (his appearance, skills), internal or external motivation of the students, facilities. The main goal of this paper is to integrate the results of two surveys carried out: finding incentives and disincentives determinants of secondary school students and teachers, identify burnout in a sample of randomly selected secondary schools.

Key words

Motivation, teacher, student, determinants of motivation, attitudes and views

ÚVOD

Pojem motivácia patrí medzi často frekventované výrazy predovšetkým v súvislosti s výchovou žiakov, študentov ale i budúcich učiteľov a ich úspešnou prípravou na výchovno-vzdelávací proces. Mnohí odborníci – teoretici ho zaraďujú medzi hypotetické konštrukty.

¹ Mgr. Marián Hostovecký, PhD. Katedra matematiky a informatiky, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita, Priemyselná 4, P. O. Box 9, 918 43 Trnava, SR, e-mail: marian.hostovecky@gmail.com

Motiváciu chápu ako proces, ktorého podstatným znakom je zámernosť a energetizácia správania (Nuttin, 1985).

Motivácia je súhrn činiteľov, ktoré podnecujú, usmerňujú a udržiavajú správanie človeka, energizujú a riadia jeho priebeh a prežívanie vo vzťahoch k okolitému svetu a k sebe samému (Balciar, 1983).

Dôležitým reálnym faktorom vo vyučovacom procese, ktorý môže významnou mierou napomáhať riešiť prekonateľné protirečenie vo vyučovaní – medzi požiadavkami učenia a predpokladmi, ktorými žiak disponuje je motivácia. V procese motivácie a aktivácii dieťaťa je cieľom rozvinúť záujmy, potreby, túžby, chcenia osobnosti i jej aktivity (Zelina, 1994 in Svetlíková 2000)

V súčasných didaktických koncepciách sa zdôrazňuje orientácia na problémy žiaka, na posilňovanie jeho aktívnej pozície vo vzdelávacom procese. Vo vzťahu medzi učiteľom a žiakom sa prekonávajú behaviorálne teórie uprednostňujúce kognitívnu orientáciu výchovno-vzdelávacieho procesu na výkon žiaka. Podporuje sa formovanie vzťahu medzi učiteľom a žiakom a princípoch partnerstva, čím sa zároveň podporuje rozvoj aktivity, samostatnosti, kreativity a motivácia žiakov (Bajtoš, 2006).

Motivácia ako intrapsychický proces odráža vonkajší i vnútorný svet jednotlivca, prostredníctvom ktorého sa správa, prezentuje, komunikuje, vyhýba sa sankciám, dosahuje svoje životné ciele a prijíma zaslúžené odmeny. V literatúre sa spomínajú mnohé motivácie – behaviorálna, humanistická, kognitívna a pod. Ako každá teória je pre budúceho, prípadne začínajúceho učiteľa len teóriou až do momentu, kedy si jej platnosť neoverí „na vlastnej koži“.

Determinanty vplývajúce na motiváciu študentov

V súčasnosti sme svedkami nezvyčajného zrýchlenia rozvoja vied a s tým súvisiaceho enormného narastania nových poznatkov. Tento explozívny nárast informácií ako i prudký technický rozvoj didaktických prostriedkov má za následok na prvý pohľad širšie možnosti motivovania študentov zo strany pedagógov. Otázkou však zostáva: „Aká je realita v súvislosti s motiváciou študentov? Je dnes jednoduchšie motivovať študentov ako kedysi? Zľahčujú učiteľom súčasné technické prostriedky motiváciu študentov?“

Na prvý pohľad by sa zdalo, že motivácia študentov na základných, či stredných školách by pri súčasnom vedecko-technickom pokroku nemala byť problémom, tvrdenie podporujúcu skutočnosť, že školy boli v rámci projektu Infovek vybavené modernými didaktickými prostriedkami. Avšak každodenná školská realita deklaruje vo väčšine prípadov skôr opačné tendencie. Na základe našich osobných návštev, rozhovorov s učiteľmi základných a stredných škôl, ako i na základe pozorovania z vyučovacích hodín môžeme potvrdiť, že motivácia študentov počas vyučovania je jednou z najnáročnejších etáp vyučovacieho procesu. V súčasnosti nie je jednoduché zaujať - motivovať študenta. Naším cieľom je poukázať na tie determinanty, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú motiváciu študentov. Ide predovšetkým o:

- charakter (zameranie) školy:

je rozdiel, o akú školu ide: o gymnázium, strednú školu, resp. konzervatórium. S tým priamo súvisí aj atribút, či ide o **výberovú** školu alebo **náborovú** školu. Pričom výberovú školu (triedu) tvoria študenti, ktorí absolvovali prijímacie skúšky (resp. pohovory), ich miera záujmu, motivácie (predovšetkým vnútornej) o štúdium je štatisticky vyššia v porovnaní so študentmi z náborových škôl. V prípade náborovej školy je cieľom naplnenie vopred stanoveného alebo predpokladaného počtu študentov, bez ohľadu na ich kvalitu;

- osobnosť učiteľa:

samotný učiteľ je jedným z najdôležitejších determinantov motivácie študentov, avšak nie jediným. Pokiaľ učiteľ je skutočne zanieteným a entuziastickým nadšencom a svoje zamestnanie prijíma ako poslanie, prejavuje transformuje sa táto skutočnosť i do obsahovej prípravy na vyučovanie. Obsahová náplň vrátane motivačnej časti je kreatívna, tvorená originálnymi nápadmi, plná príkladov, ukážok atď. ...

Na základe skúseností učiteľov a riadiacich pracovníkov škôl môžeme potvrdiť, že okrem učiteľa – entuziastu a nadšenca, motivujú študentov najmä **učitelia – začiatovníci**. Samozrejme, že to nie je pravidlom. Avšak práve skupina začínajúcich učiteľov sa snaží sprostredkovať študentom učivo zaujímavým spôsobom. Na základe vyjadrení profesne starších učiteľov, značná časť práve mladých učiteľov je veľmi dobre teoreticky pripravená v súvislosti s ovládaním potrebných informácií (na odbornej úrovni), ovládajú poučky, definície, metódy ako i formy výchovno-vzdelávacích procesov. Problém však nastáva ak takto zanietení mladí učiteľ prichádza časom o ideály počas vykonávania pedagogickej praxe. Málokto pripraví týchto začínajúcich učiteľov na to, že raz bude stáť pred skupinou študentov, ktorí nie sú ochotní, resp. dostatočne motivovaní k štúdiu na hodinách. Výsledkom je často krát skutočnosť, že učiteľ stojí pred pasívnymi študentmi, ktorí sú pasívni. Výsledkom, ktorý sa môže u týchto učiteľov prejavovať je strata aktivity, záujmu, a nadšenia a v poslednej dobe čoraz častejšie sa prejavujúci tzv. burn-out alebo taktiež známy ako syndróm vyhorenia.

METODIKA PRIESKUMU A VÝSKUMNÁ VZORKA

V súvislosti s uvedenou problematikou sme sa rozhodli zrealizovať dva prieskumy.

Prvý prieskum bol orientovaný na determinant – študent. Hlavným cieľom bolo zistenie faktorov, ktoré najviac vplyvajú na motiváciu a demotiváciu študentov z vybraných stredných škôl. V našom prieskume sme sa orientovali na možnosti prepojenie kvalitatívnej a kvantitatívnej analýzy získaných údajov. Prieskum sme realizovali na 5 náhodne vybraných stredných školách v bratislavskom kraji. Prieskumu sa zúčastnilo 115 študentov, z toho 65% boli chlapci a 35% dievčatá. Ako výskumný nástroj sme použili dotazník v rámci dotazníkovej metódy. Prieskum bol realizovaný v mesiacoch október – november 2010.

Medzi najviac pozitívne faktory ovplyvňujúce ich motiváciu študenti uvádzali využívanie *moderných vyučovacích prostriedkov* (65% respondentov). Pre 15% študentov je pozitívnym faktorom ich vlastná túžba študovať. Medzi ďalšie pozitívne faktory študenti označovali možnosti si rozšíriť vedomosti. Najmenej študentov motivovali k učeniu *monotónne vyučovanie*, ktorého základom je diktovanie učiva (uviedlo až 70% respondentov). Ďalšie demotivujúce prvky boli označované prejavy vyučujúceho. Zaujímavé zistenie je, že na študentov pôsobí okrem iných determinantov aj vzťah vyučujúceho. Tento faktor pôsobí veľmi subjektívne na študentov, keďže pôsobí ako pozitívne tak aj negatívne.

Druhý prieskum sme orientovali na determinant – učiteľ. Cieľom tohto dotazníkového prieskumu bolo zistiť, či učitelia podľa svojho názoru trpia syndrómom vyhorenia. Dotazníkový prieskum sme zrealizovali na troch náhodne vybraných stredných odborných školách v bratislavskom kraji, na ktorom sa zúčastnilo 30 učiteľov.

Na základe našich zistení v dotazníku zameranom na syndróm vyhorenia, konštatujeme, že až 70% učiteľov si myslí, že stratilo motiváciu k učiteľskej profesii a trpí syndrómom vyhorenia. Až 40% učiteľov s praxou do dvoch rokov uviedlo, že sa cítia byť vyhoretí. Ako príčiny boli uvedené: stres, nepomer tzv. stresorov (faktorov, ktoré človeka zaťažujú), s možnosťami ako riešiť náročné situácie tzv. salutormi.

Na rozvinutí syndrómu vyhorenia sa podieľa:

- dlhodobé zotrvanie v stresovej situácii a preťažovanie,
- frustrujúce neuspokojovanie potrieb a očakávaní,
- vysoká miera emocionálnej záťaže,
- negatívne vzťahy v užšom aj širšom sociálnom prostredí
- negatívny vplyv prostredia, pracovných podmienok a organizácie práce (Křivohlavý, 1998).

V zásade môžeme tieto faktory rozdeliť na tie, ktoré pôsobia na človeka z vonkajšieho prostredia a tie, ktoré vystupujú zvnútra osobnosti. K samotnému vyhoreniu potom prichádza najčastejšie kombináciou oboch:

- z *vonkajších faktorov* ide najmä o preťažovanie, nedostatok personálu, času a prostriedkov, neuspokojivá horizontálna a vertikálna komunikácia, nedostatok kladného oceňovania a v širšom zmysle aj prevratné tempo dnešnej doby a súťaživý charakter našej spoločnosti.

- z *vnútorných faktorov* sú to najmä osobnostné a povahové rysy. Vyhorení postihnúť jedinci majú niektoré spoločné (často viaceré) charakteristiky: sú cieľavedomí, vytrvalí, súťaživí a zameraní na výkon. Majú tendenciu stavať si neprimerane vysoké ciele, nie sú schopní pribrzdiť a rešpektovať svoje fyzické a psychické hranice.

Disponujú zmyslom pre detail a sklonom k perfekcionizmu. Majú vysokú potrebu ocenenia a úspechu, predstava o vlastnom zlyhaní je pre nich neúnosná (Rush, 2004).

Okrem toho je potrebné na tomto mieste uviesť, že agilnosť učiteľa s uplatňovaním čo najširšieho spektra motivačných metód a metód rozvíjajúcich aktivitu študentov má vplyv aj finančné ohodnotenie učiteľa. Učitelia strácajú práve na základe tohto faktoru ďalšiu iniciatívu v budovaní vzťahu, aktivity a motivácie študentov k danému predmetu. Z toho dôvodu sa učitelia „uspokoja“ iba s odprednášaním výkladu učiva. Je však potrebné aj uviesť, že uvedený status reprezentuje iba určitá vzorka učiteľov (67%).

- **individualita študenta**

každý žiak je jedinečná individualita. To čo motivuje jedného nemusí motivovať druhého. Z toho dôvodu je nesmierne obtiažne aplikovať do výučby také motivačné metódy, ktoré by dokázali zaujať každého študenta. Tu platí pravidlo, pokiaľ učiteľ dokáže zaujať väčšinu študentov, menšina sa prispôbi (neplatí však vždy!). Výskumy, ktoré boli realizované v oblasti záujmu študentov o štúdium zistili, že časť študent je chronicky demotivovaná, t.j. neprejavujú žiadnu alebo minimálnu aktivitu v oblasti štúdia.

- **materiálno-technické vybavenie školy**

ako sme už vyššie spomenuli, školy boli vybavené v rámci projektu Infovek nielen určitým počtom počítačov (v závislosti od počtu študentov) a pripojením do siete Internet, ale i didaktickými prostriedkami. Najčastejšie interaktívnymi tabuľami, dataprojektormi, notebookmi... Takto „moderné“ didaktické prostriedky integrované do výučby majú spravidla motivačný charakter, ktorý sa najviac prejavuje na začiatku jeho aplikovania. Na základe našich osobných zistení môžeme potvrdiť, že časom aj progresívne didaktické prostriedky strácajú na intenzite motivácie a stávajú sa všednými. Tu je potrebné, aby učiteľ pri aplikovaní týchto prostriedkov pracoval neskôr na atraktivnosti obsahu a forme prednášania. Samozrejme, je potrebné uviesť aj opačný stav. Študenti sú niekedy demotivovaní absenciou didaktických prostriedkov. Najmä tí študenti, ktorí absolvovali prestup z technicky lepšie vybavenej školy na školy s nižšie technickým vybavenými prostriedkami.

- **sociálna klíma v triede**

Školská trieda predstavuje pre žiaka miesto, v ktorom dochádza ku komplexnému rozvoju jeho osobnosti. Z hľadiska sociálnej psychológie sa školská trieda považuje za malú sociálnu a zároveň formálnu skupinu, pokiaľ vznikla zámerne, organizovaným spôsobom, má dost pevnú organizáciu a jej činnosť je dlhodobá. Žiak je súčasťou rovesníckej skupiny, ktorá má pre neho mimoriadny význam a to nielen v oblasti rozvoja kognitívnych funkcií, ale aj v oblasti afektívnej a vôľovej (Gajdošová, 2007). Podpora a rozvoj všetkých uvedených zložiek osobnosti má neobyčajný význam pri vytváraní vzájomných väzieb v triede. Ak je klíma v triede príliš napätá medzi študentmi, tak aj tá najdokonalejšie pripravená vyučovacia hodina z pohľadu motivácie nenaplní stanovené ciele. Preto je nesmierne dôležité, aby sa v školskej praxi uplatňovala psychohygiena ako študentov, tak i učiteľov a to v akejkoľvek podobe, ktorej výsledkom by mali byť kultúrne a priateľské väzby.

Možné spôsoby riešenia

Ako motivovať študenta? Toto je snáď jedna z najťažších otázok, ktoré si kladie každý z nás (učiteľov, lektorov, inštruktorov...). Motivácia je jedna z najdôležitejších zložiek vyučovacieho procesu, ktorá sa významnou mierou podpisuje na rozsahu, obsahu a kvalite spracovaných informácií. Bez motivácie (vnútornej či vonkajšej) je nesmierne ťažké a namáhavé dosiahnuť stanovené, či vytýčené ciele.

Neexistuje jednotný mechanizmus, algoritmus, ktorý by viedol k tomu ako zaručiť - zvýšiť motiváciu študentov. Každá trieda je individuálna, každá skupina v triede môže mať rozdielne názory, a samozrejme každý študent je originálny a pre každého platí niečo iné, čo ho dokáže motivovať resp. demotivovať. Existujú však určité odporúčania, ktoré môžu prispieť k vyššej motivácii a aktivite študentov. Medzi takéto odporúčania radíme:

- **reálne – dosiahnuteľné očakávania pre študentov zo strany učiteľa,**
- **posilnenie sebadôvery študentov,**
- **zabránenie vzniku príliš silnej konkurencie,**
- **vzbudenie nadšenie...**

Okrem toho je však potrebné venovať pozornosť aj učiteľom. A to z toho dôvodu, že práve oni sú tým determinantom, ktorý sa podieľa na kreovaní vyučovacieho procesu, snaží sa prostredníctvom rôznych postupov dosiahnuť stanovené ciele... Z toho dôvodu, by mali existovať inštitúcie alebo zariadenia, ktoré by prevzali na seba tento druh činnosti. Dnes v školskom vzdelávacom systéme disponujeme metodicko-poradenskými centrami (ďalej MPC). Ich náplňou je pomoc školám a učiteľom na regionálnej úrovni. Avšak realita je taká, že MPC nevykonávajú pravidelne školenia s vyššie uvedenou problematikou. Výsledkom preto môže byť vysoká fluktuácia učiteľov, rezignácia ďalšieho sebarozvoja alebo rozvoja študentov, stagnácia intenzity odovzdávania poznatkov a čo viac, neaktuálnosť (zastaralosť) prednášaných informácií, nepresné odborné poznatky... Stáva sa, že učiteľ niekedy používa vypracovanú prednášku alebo prípravu na vyučovaciu hodinu niekoľko rokov bez toho, aby upravil jej obsahovú náplň a inovoval ju.

Taktiež je tu nedostatok odborných debát, diskusií, prednášok, workshopov pre učiteľov, kde by boli učiteľom z pedagogickej praxe ponúkané inovatívne metódy motivácie študentov. Z dotazníka vyplynulo, že 85% učiteľov nevyhľadáva žiadne inovatívne spôsoby motivácie študentov, pretože to nepožaduje za potrebné dokonca za zbytočné. Okrem toho absentujú osvetové diskusné fóra, stretnutia, ktoré by riešili syndróm profesného vyhorenia učiteľov. Cieľom týchto stretnutí by mohla byť výmena skúseností, prevencie ako predísť týmto stavom.

ZÁVER

Predtým ako motivujeme študenta, je nesmierne dôležité, aby sme študenta nedomotivovali. To najčastejšie sa deje predovšetkým nadmerným zaťažením úlohami a kvantitou načítania materiálov, čo nie je pre pedagóga jednoduché. Základnou vlastnosťou študenta je nekonečná nápaditosť a originalita vedľajších činností počas školského roka, stúpajúca priamo úmerne so stupňujúcim sa požiadavkami prípravy na vyučovanie nasledujúceho dňa. Motivácia študentov je veľmi dôležitá, ale v mnohých prípadoch aj zložitá. Nie je jednoduchá motivovať študentov a čím ďalej tým to je náročnejšie a zložitejšie.

Učiteľ nesmie zabúdať, že pracuje s ľuďmi, ktorí si začínajú kreovať názory a postoje na určité oblasti, veci, okolnosti... Správnym predpokladom na dobrú motiváciu študenta je aj to, že ho berieme ako partnera, ktorý okrem toho, že sa naučí niečo od nás, môže niečo naučiť aj nás samotných. Študenti sa vedia pozeráť na pedagóga pomerne kritickým pohľadom. Sledujú jeho prejav, správanie sa, nielen počas vyučovania, ale aj mimo neho, na internáte, v meste, v škole, keď sa stretnú pri inej ako vzdelávacej príležitosti. Ako uvádza Šulaj: „študenti pozorujú aj neverbálnu komunikáciu učiteľa, keď prednáša, či vôbec on sám prejavuje záujem o danú tému, o študentov, ktorým tému predostiera, jeho náladu, vedomosti, poprípade pohotovosť v odpovedi, keď mu študent položí otázku“ (Šulaj, 2006). Samozrejme ku všeobecnej kritike u študentov patrí ak samotný imidž pedagóga, jeho schopnosť adaptovať sa na najnovšiu módu. Okrem toho netreba zabúdať aj na sociálne a osobné aspekty pedagóga.

Literatúra

BAJTOŠ, J. 2006. Osobnosť učiteľa v dimenzii tvorivo-humanistickej koncepcii výchovy a vzdelávania. In *Didaktika v dimenziách vedy a praxe. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov : PU, s. 69.77, ISBN 90-969578-0-5

BALCIAR, K. 1983. *Úvod do štúdia psychológie osobnosti*. Praha : SPN, 1983. 231 s.

GAJDOŠOVÁ, E. – HERÉNYIOVÁ, G.: 2006. *Rozvíjení emoční inteligence žáku*. Praha : Portál, 2006. 324 s. ISBN 80- 7367-115-8.

KŘIVOHLAVÝ, J. 1998. *Jak nestratit nadšení*. Praha : Grada, 1998.

NUTTIN, J. 1985. *Théorie de la motivation humaine*. Presses Universitaire de France, 1985.

RUSH, M. 2004. *Syndrom vyhoření*. Praha : Návrat domu, 2004.

SVETLÍKOVÁ, J. 2000. *Výchova hrou*. Bratislava: Humanitas, 2000.

Recenzent: Mgr. Ing. Danka Moravčíková, PhD.